

Politická geografie

Vymezení a vývoj politické geografie

- studium politické aktivity v prostorovém kontextu
 - klíčová je úroveň státu (základní stavební kámen)
 - přesto i nadstátní / globální úroveň (činnost OSN, studium kolonizace Afriky) a substátní / lokální úroveň (význam regionů, studium konfliktu na Balkáně)
- moderní politická geografie vznikla na konci 19. století
 - aktuální soudobé globální politické otázky, především další nemožnost prostorového rozmachu koloniálních říší a tudíž časté střety tehdejších světových mocností
 - Friedrich Ratzel (1897) a „stát jako živoucí organismus, který se šíří po určité části zemského povrchu“, později nechvalně známá „Geopolitik“ v meziválečném Německu
 - obecně období geostrategické (geopolitické) tradice politické geografie

Vymezení a vývoj politické geografie

- po druhé světové válce útlum politické geografie
 - kvůli diskreditaci německou „Geopolitik“ a stabilitě bipolárního světa Západ x Východ
 - 50. a 60. léta: kvantitativní revoluce politickou geografii téměř nezasáhla
 - Berry (1969): politická geografie jako „skomírající tišina“ geografie
- oživení v 70. letech v souvislosti s koncem fordismu
 - studentské demonstrace, hnutí za lidská práva (feminismus, LGBT atd.), rasové a sociální konflikty ve městech, protesty proti válce ve Vietnamu, ropný šok 1973/74
 - vznik radikální geografie (je třeba zaujmout názor), Johnston et al. (1994) tvrdí, že „všichni geografové se stávají politickými geografy“
 - geografie voleb: interpretace prostorové variability volebních výsledků, role proměnných
 - geografie (lokalizačních) konfliktů ve městech: využití ploch a různé sociální skupiny

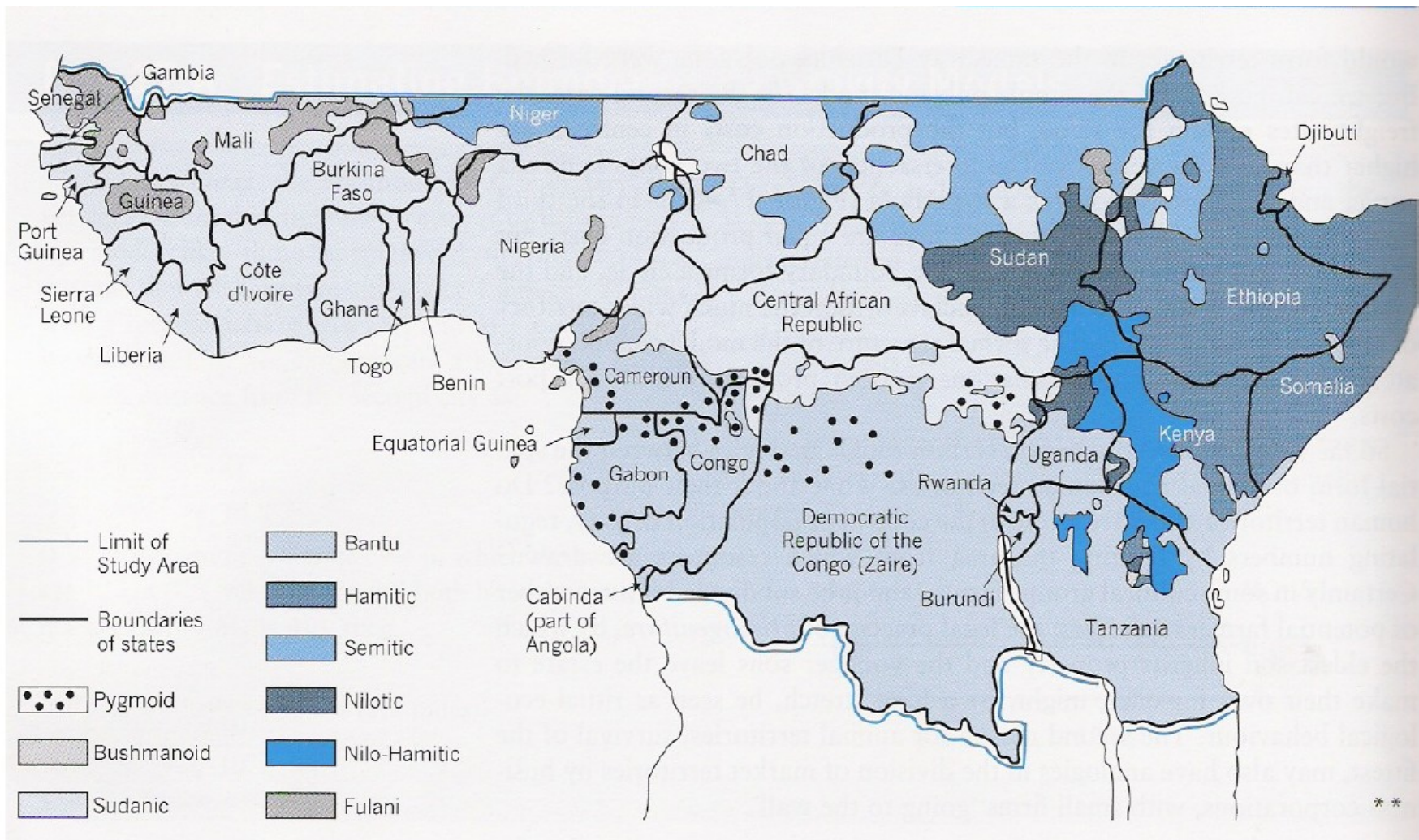
Vymezení a vývoj politické geografie

- 80. léta a politicko-ekonomické přístupy
 - ovlivněno marxismem
 - politicko-geografické jevy jako výsledek procesů nerovnoměrného rozvoje
 - bohaté jádro x dynamická semiperiferie x využívaná (vykořisťovaná) periferie
- konec 80. let a 90. léta
 - odklon od velkých teorií, zdůraznění časového a prostorového kontextu sledovaných procesů

Stát

- vznik a prostorová expanze státu

- období neolitické revoluce, oddělení zemědělských a řemeslných činností
- vznik potřeby centrální moci, potřeby kontroly území, jeho správy a obrany
- první státy v Mezopotámii, povodí řeky Indu a v Číně, odtud rozšíření přes Fénicii a Egypt do Evropy (řecká a římská říše)
- následně období feudalismu a absolutistických monarchií
- později idea národního státu = shoda národa a existujícího státního území, vědomí určité kulturní sounáležitosti (jazyk, dějiny atd.)
- se zámořskými objevy a kolonizací rozšířena idea evropsky chápaného konceptu národního státu do celého světa (někde však problematické = vymezení státních hranic v Africe, neexistence samostatného Kurdistanu či Palestiny = generuje řadu konfliktů)

Obr. 1: Vymezení států versus etnické hranice (jazyková struktura obyvatelstva) v Subsaharské Africe

Pramen: Haggett, P. 2001, s. 516, obr. 17.5

Stát

- každý stát má své vlastní území

- státy podle tvaru území

- každý stát má vlastní území (teritorialita)

- kompaktní, fragmentované (více částí), protažené, s výběžky, perforované (uvnitř jiných)

- fragmentované (oddělené) oblasti:

- a) exklávy = území na pobřeží

- b) enklávy = vnitrozemské území obklopené státy

Stát

- změny rozsahu státního území

- nabývání: přirozená cesta (např. naplavením), umělá cesta (např. poldery v Nizozemsku), smlouva (např. Aljaška pro USA), rozhodnutí mezinárodní konference (rozdělení Těšínska), vydržení (Falklandy pro Spojené království)

- pozbývání: odtržení (např. Belgie od Holandska, Bangladéš od Pákistánu) + výše uvedené

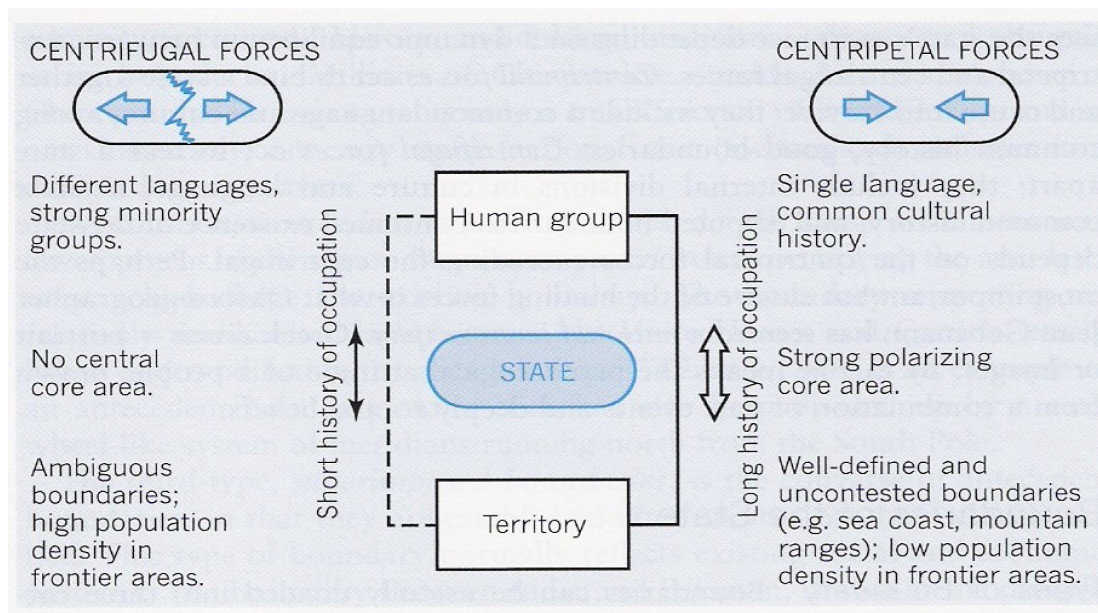
- v Evropě formování státu dlouhodobou záležitostí, většinou postupná expanze z tzv. jádrového území, dokud nebyl tento postup zablokován sousedním státem, pak konsolidace hranic

- v jádrovém území většinou i dnes leží největší / hlavní města, koncentruje se nejvíce obyvatel, jedná se o ekonomicky nejvýkonnější oblasti, s hustou dopravní sítí, ...

- státy s jedním jádrovým územím (Francie), více jádry (USA), bez jádra (Mongolsko)

Stát

- pro existenci státu je klíčový poměr dostředivých a odstředivých sil
 - dostředivé (centripetální) síly: vhodné územně správní členění, leadership, vnější nebezpečí, národní ideologie, školství, ...
 - odstředivé (centrifugální) síly: kulturní odlišnosti, ekonomické difference, značné vzdálenosti, ...

Stát

- vymezení mezinárodních hranic ve třech krocích
 - definice = dosažení (předběžné) mezistátní dohody o průběhu hranice
 - delimitace = zanesení do mapy za souhlasu obou stran
 - demarkace = vyznačení hranice v terénu (hraničníky, sloupky, plot atd.)
- typy hranic
 - geometrické = přímé hraniční linie (např. Afrika, USA x Kanada)
 - fyzicko-politické (přirozené) = role terénu / krajiny (např. Pyreneje mezi Francií a Španělskem, řeka Rio Grande mezi USA a Mexikem)
 - kulturně-politické (antropogenní) = role kulturních a socioekonomických charakteristik (např. do určité míry nástupnické státy SSSR či Jugoslávie)

Stát

■ genetická klasifikace hranic (dle Hartshorne)

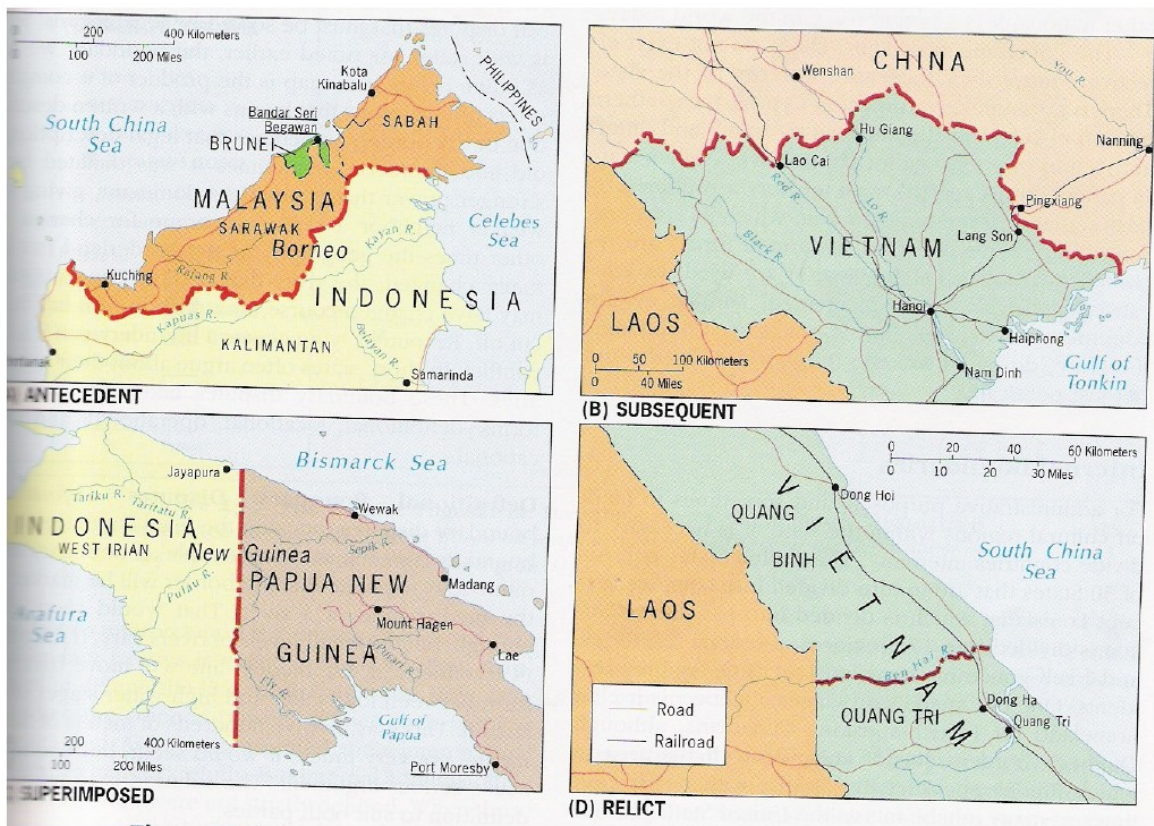
a) antecedentní = existovaly před současným osídlením, často přirozeného původu (např. hory)

b) subsekventní = důsledek dlouhodobého vývoje,

vznik až po stabilizaci osídlení

c) překryvné = násilně zanesené do jednotné kulturní krajiny, rozdělení jednoho národa/etnika

d) reliktní = formálně již neexistují, přesto jsou patrné a vnímané

Obr. 5: Genetická klasifikace typů hranic

Pramen: de Blij, H. J., Murphy, A. B., 1999, s. 351, obr. 25.6

Státní moc

- mediační charakter státu

- stát vytváří všeobecně závazná pravidla chování a dokáže prosadit jejich dodržování
- zajišťuje srovnatelné podmínky pro jedince, vytváří stav obecného dobra ve společnosti
- původně pravidla vytvářela a vymáhala rodina či rod, později ji nahradil stát

- tříprvková charakteristika podstaty státu (Georg Jellinek, 1906)

- státní území
- obyvatelstvo tohoto území
- organizace tohoto obyvatelstva = výkon státní moci

- státní moc je právně regulovaná (právní stát, právní řád)

- státní moc je legitimní a právem sankcionovaná schopnost státu ovlivňovat subjekty společenských vztahů a jejich chování, a to i proti jejich vůli

Státní moc

▪ suverenita (svrchovanost) státu

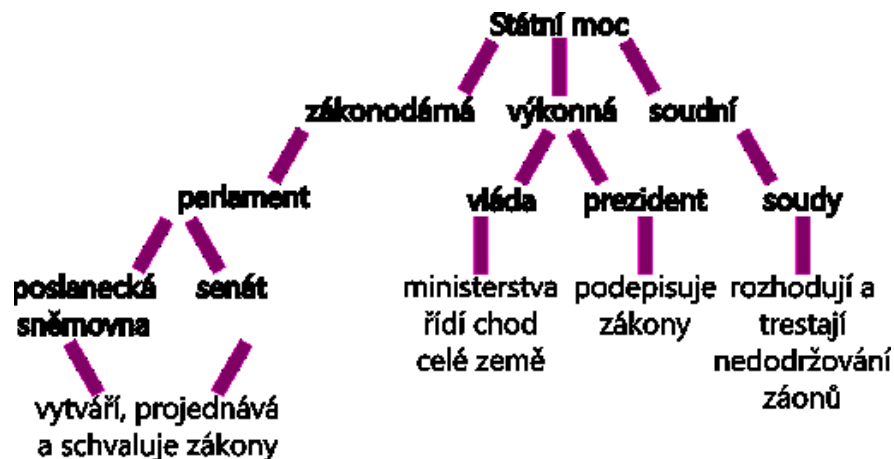
- nezávislost a neomezenost státní moci na jakékoliv jiné vnitřní nebo vnější moci
- stát jako subjekt nejvyšší (výsostné) veřejné moci ve vztahu k danému území
- ve vztahu k jiným státům se jedná o zásadu tzv. svrchované rovnosti
- stát se může svobodně rozhodnout, že se stane součástí určitého vyššího (nadstátního) celku a tomu předá část své suverenity (např. vstup do EU)
- pro zachování vnější suverenity je důležité mezinárodní právo a subjekty jeho ochrany

▪ moderní stát

- ústavní stát = stát s ústavou a jednotným právním řádem
- právní stát = státní moc je vázána právem, existence nezávislého soudnictví
- demokratický stát = dělba moci, legitimita dána vlivem lidu na stát (zejména volby)
- sociální stát = snaha o snižování sociálních rozdílů

Státní moc

- různé formy státoprávního uspořádání, avšak:
 - musí naplňovat a garantovat demokratické principy a svobody
 - suverenita (svrchovanost) lidu: vláda většiny, ochrana menšin, vláda načas, ...
 - politický pluralismus (nikoliv vláda jedné strany)
 - princip omezené státní moci a ochrany základních práv a svobod
 - princip dělby moci: zákonodárná x výkonná x soudní + míra (de)centralizace státu

Státní moc

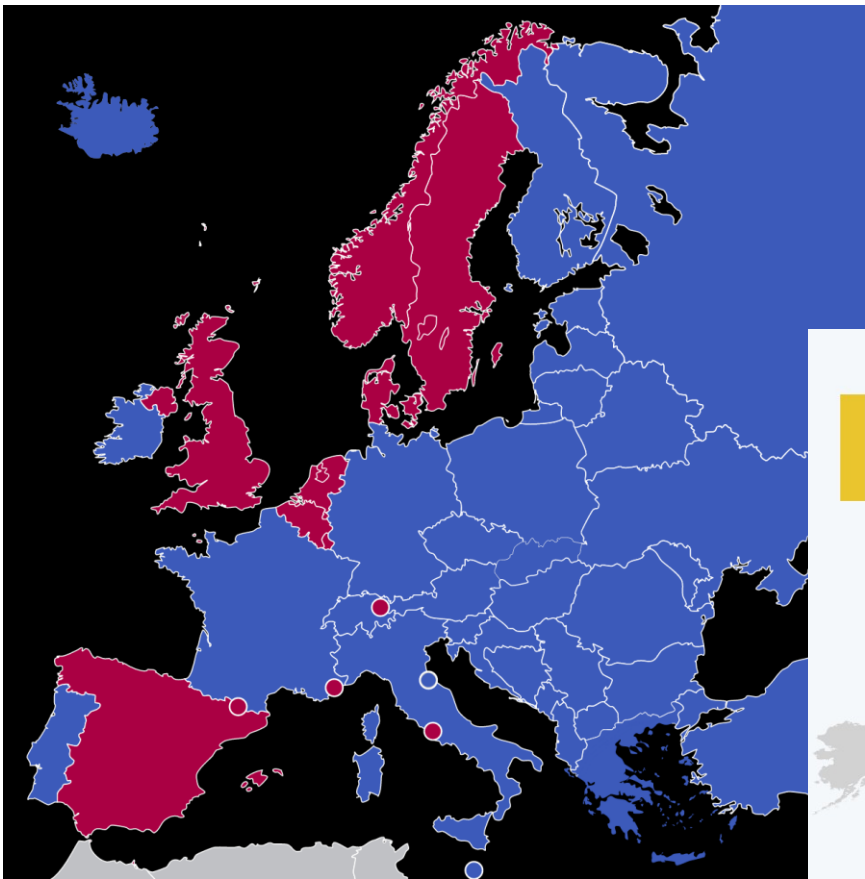
- dvě základní formy vlády

1) monarchie

- původně vlada suverénního (privilegovaného) jednotlivce
- typy: absolutní (pouze panovník), stavovská (panovník a elity = stavy), dualistická (panovník s právem veta a parlament), parlamentní (dominující parlament a panovník)

2) republika

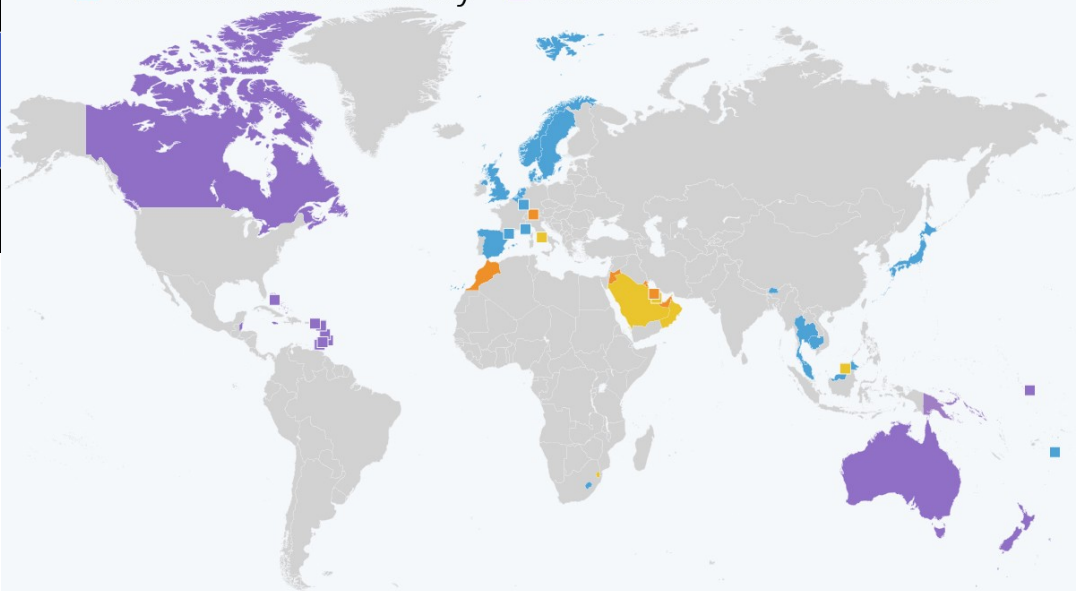
- převládající forma vlády v demokratických státech
- představitelé státu voleni, podřízeni právnímu řádu a nemají osobní privilegia
- typy: parlamentní (např. ČR), prezidentská (např. USA), švýcarská direktoriální (zákonodárná i výkonná moc svěřena parlamentu), modifikované systémy (volené monarchie, doživotní volení prezidenti, poloprezidentské systémy)

The World's Monarchies

Countries where a monarch is head of state

- Absolute monarchy
- Semi-constitutional monarchy
- Constitutional monarchy
- ...under British Commonwealth

Barbados to remove Queen Elizabeth in Nov 2021 to become a Republic
 Sources: PRI, BBC, Forbes

Územní uspořádání státu

- vertikální dělba moci

- stupeň (de)centralizace státní moci + míra autonomie územních jednotek

- dvě formy územního uspořádání

- 1) federace

- územněpolitické jednotky mají ústavně politické znaky státu

- právním základem je ústava federace, ale každý ze subjektů federace má i vlastní ústavu

- obvykle existuje dvojí zákonodárství, soustava nejvyšších státních orgánů, soudní

- soustava a státní občanství

- subjekty federace mohou být státy (USA či Indie), kantony (Švýcarsko), spolkové země (Německo či Rakousko), provincie (Kanada), republiky (Rusko)

- každý ze subjektů federace má zpravidla ještě své vlastní územněsprávní členění

Územní uspořádání státu

2) unitární stát

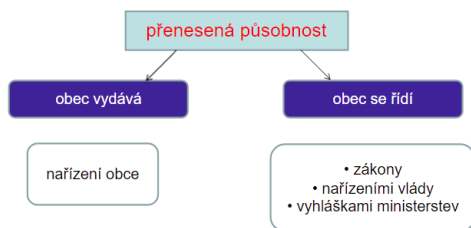
- územněsprávní jednotky jsou ve větší nebo menší míře podřízeny centru
- pravidelná struktura územních a místních orgánů státní správy
- jednotkami mohou být: okresy, kraje, provincie, vojvodství, župy, ...

- horizontální dekoncentrace veřejné správy = rozdělení věcné působnosti mezi souřadnými (nepodřízenými) orgány veřejné správy (vznik MMR, zánik Ministerstva informatiky atd.)
- vertikální dekoncentrace veřejné správy = přenášení části věcné působnosti ústředního orgánu na jeho nižší (územní) orgány (vznik krajů či vznik správních obvodů ORP)

Veřejná správa

▪ dvojkolejnost územní správy

- typické pro kontinentální evropský systém veřejné správy
- první kolej = orgány územní státní správy (např. ministerstva, centrální úřady), vykonávají úkoly a cíle státu, které jsou stanoveny rozhodnutím parlamentu (zákony)
- druhá kolej = orgány samosprávy (např. obce a kraje), vykonávají rozhodnutí ve svém územním obvodu za pomoci místních vyhlášek a další legislativy
- veřejná správa = státní správa + samospráva
- lze aplikovat smíšený model (např. ČR), kdy orgány místní samosprávy vykonávají i část funkcí přenesené státní správy v tzv. přenesené působnosti

Obec v ČR:

- přenesená působnost státní správy: výdej občanských a řidičských průkazů, řešení dopravních přestupků atd.
- samostatná působnost: pořízení územního plánu, nakládání se svým majetkem, hospodaření dle vlastního rozpočtu atd.

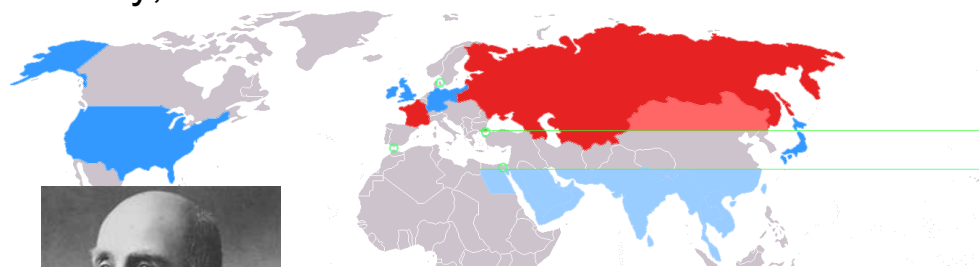
Podoby decentralizace

- autonomie / regionalismus
 - hranice respektují historické, národní, etnické, kulturní a jiné zvláštnosti
 - zastupitelské orgány autonomních oblastí mohou přijímat zákony (např. Skotsko v rámci Spojeného království či Jižní Tyrolsko v rámci Itálie) nebo disponují právem zákonodárné a ústavodárné iniciativy (např. Katalánsko v rámci Španělska)
 - jakýsi přechod mezi unitárním a federálním státem
- princip subsidiarity
 - rozhodování na co nejnižší možné úrovni
 - vyšší celky mají zástupně (subsidiárně) plnit pouze takové úkoly, na než nižší celky nestačí

Geopolitika

- Alfred T. Mahan a publikace Vliv námořní síly na dějiny (1660–1783)
 - vydáno 1890, mocenskou rovnováhu zajišťují dva póly: pozemní a mořská moc
 - síla se pohybuje severo-jižním směrem
 - v Asii představuje pozemní moc Rusko, rozpíná se jižním směrem a snaží se dosáhnout moře x proti mořská moc, která díky možnostem manévrů a rychlosti vítězí, ale je omezena vodními komunikacemi, a proto „centrum Ruska nemůže být zlomeno“, mořské moci představují zájmy USA, Japonska, Německa a Spojeného království
 - na kontaktu mocí vzniká pás politické nestability, mezi cca 30° a 40° severní šířky, Suez, Turecko, Palestina, Sýrie, Persie, Afghánistán, řeka Jang-c'-ťiang

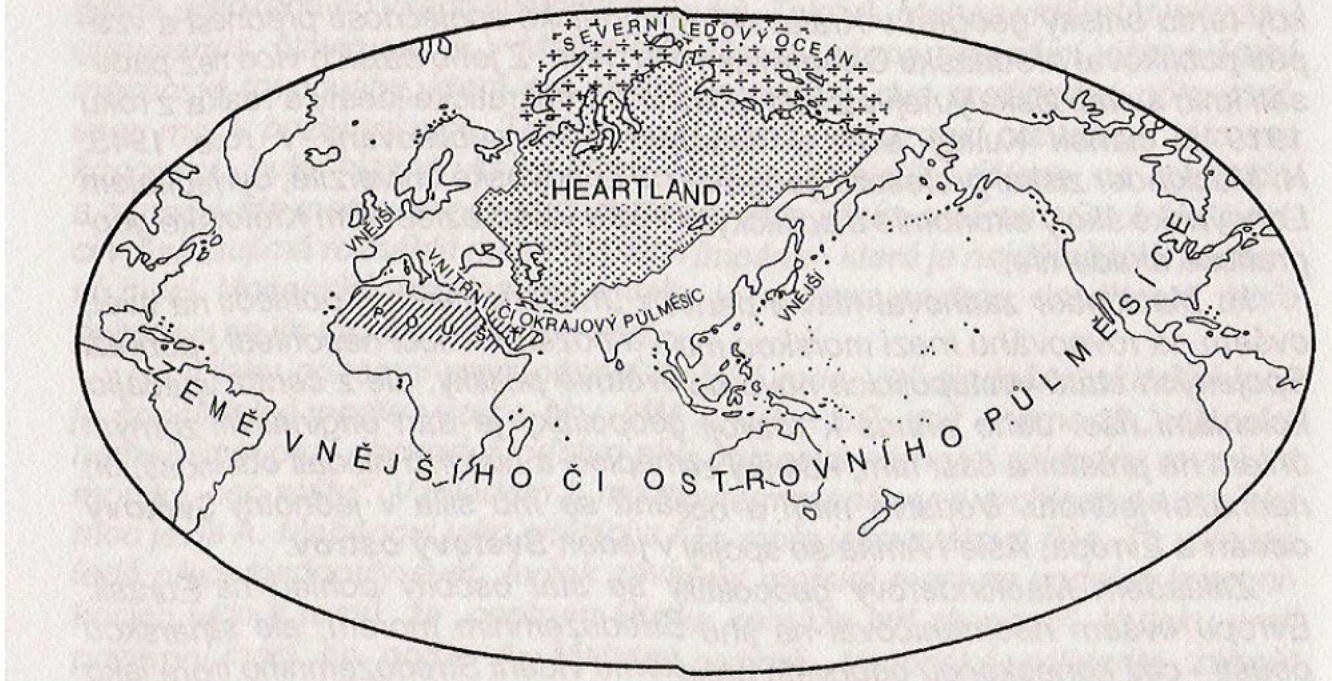
Geopolitika

■ Halford J. Mackinder a tzv. heartland theory

- vydáno 1904, Světový ostrov (Evropa, Asie, Afrika) vs. Světový oceán (moře a oceány)
- síla se pohybuje západovýchodním směrem
- dějiny Evropy podřídil asijské historii aneb „evropská civilizace vznikla pod tlakem východních barbarů“
- základ je v pásu mezi 20° a 60° severní šířky
- Heartland = jádro Světového ostrova, odtud vycházel tlak nomádů, klíčové území
- kolem Heartlandu dva hlavní politické pásy: vnitřní (okrajový) a vnější (ostrovní) půlměsíc
- Heartland je pro mořskou moc nedostupný (na severu zamrzající oceán, na jihu uzavřené vodní plochy Kaspického moře a Aralského jezera), iniciativu přebírá pozemní moc
- důležitá je východní Evropa, jedině přes ni se dá dostat k Heartlandu

Mapa č. 2: MACKINDEROVA PŘEDSTAVA SVĚTA Z ROKU 1904

Obr. 6: Ilustrace k heartland theory
Pramen: Krejčí, O. 1993 (mapa č. 2, s. 58)

- „Kdo vládne východní Evropě, ovládá Heartland. Kdo vládne Heartlandu, ovládá Světový ostrov. Kdo vládne Světovému ostrovu, ovládá svět.“
- po I. světové válce doporučení, aby východní Evropa nebyla dominována Německem či Ruskem, vytvořit nárazníkové státy (mezi nimi i ČSR), tzv. Curzonova linie
- po II. světové válce teorii modifikoval: klíčová je Ameroevropa (oblast severního Atlantiku s přilehlými moři a řekami), zvládne čelit Heartlandu, odraz soupeření SSSR a USA

Geopolitika

■ Nicholas J. Spykman a Rimland

- vydáno ve 40. letech, centrum moci v USA, pro něž jsou klíčové transatlantické a transpacifické zóny
- nárazníková zóna mezi mořskou a pozemní mocí je Rimland
- „Kdo kontroluje Rimland, ovládá Eurasii. Kdo ovládá Eurasii, kontroluje osudy světa.“
- Rimland je roztříštěný, ovládnutí jedinou mocností nepravděpodobné (válečné konflikty od 50. do 70. let v Koreji a Vietnamu se odehrály v Rimlandu)

Geopolitika

- proměny geopolitické situace
 - 19. století a multipolární svět, o globální hegemonii usiloval větší počet států (Spojené království, Francie, Německo, Rusko, USA a Japonsko), vedlo to k oběma světovým válkám
 - postupně evropské státy a Japonsko ztratily své kolonie a s nimi i svůj vliv
 - po II. světové válce výrazná bipolarita USA x SSSR
 - po pádu komunismu se v 90. letech staly jedinou supervelmocí USA
 - v 21. století opět nárůst multipolarity (USA, Evropská unie, Rusko a Čína)
 - stále více se omezuje role státu v mezinárodní politice, a to vlivem nadstátních subjektů (OSN, EU, NATO, nadnárodní korporace, ...) a regionálních a lokálních subjektů (regiony EU, metropolitní regiony, world cities, ...)

Děkuji za pozornost !

Dotazy ?

- RNDr. Ondřej Šerý, Ph.D.

Geografický ústav

Přírodovědecká fakulta

Masarykova univerzita

Kotlářská 2, 611 37 Brno

e-mail: ondrej.sery@mail.muni.cz